

ONROEREND ERFGOED PRIJS 2017

Voorwoord

SONJA VANBLAERE

Administrateur-generaal van het agentschap
Onroerend Erfgoed

We zijn alweer toe aan de tweede jaargang van de Onroerend-erfgoedprijs. Een prijs die dit jaar volledig in het teken staat van niet publiek toegankelijk erfgoed. Iedereen kent de grote, beeldbepalende monumenten en de openbare erfgoedsites. Maar zij vormen slechts een fractie van ons patrimonium. Naast al die imposante iconen telt Vlaanderen immers duizenden kleinere plekken met erfgoedwaarde. Door hun bescheiden omvang hebben ze minder impact op ons netvlies of geheugen. We kennen ze wel van de straatkant, maar slechts zelden van de achterkant.

De zorg voor dergelijke verborgen parels bevindt zich op een ander niveau dan het gekende goede-huisvaderprincipe. Zorgen voor onroerend erfgoed doe je niet enkel met je verstand, dat doe je vooral met je hart. En dat geldt zowel voor de grote als de kleine sites. Erfgoedzorg is immers veel meer dan het restaureren, herbestemmen en ontsluiten van grote monumenten. Daarom richten we dit jaar onze blik op gewone mensen als u en ik.

Mensen die een oud herenhuis van verval redden met jarenlange inzet en een grote dosis passie. Mensen met zin voor avontuur die een ongewoon gebouw aankopen en het transformeren tot een plek waar het goed leven is. Mensen die in een kasteeldomein het potentieel zagen om er met meerdere gezinnen een hedendaags leven te leiden. Dat is waar deze editie van de Onroerenderfgoedprijs om draait: mensen die in een historisch pand wonen omdat ze er verliefd op zijn, zich er thuis voelen en er de extra zorg met plezier bijnemen.

Want erfgoed heeft nu eenmaal veel specifiekere zorgen nodig dan pakweg een nieuwbouw. De omzichtigheid waarmee we erfgoed behandelen betekent in vele gevallen een opoffering, maar dan wel eentje waar je als eigenaar iets voor terugkrijgt. Het erfgoed waarin jij investeert, is immers altijd een meerwaarde voor de hele buurt. En niet alleen op esthetisch vlak. Door jouw inzet verzekert je de toekomst van onze collectieve geschiedenis bij volgende generaties. Beheerders en verzorgers van onroerend erfgoed mogen fier zijn op wat ze doen, en ik ben hen daar uitermate dankbaar voor.

Daarom gaat de Onroerenderfgoedprijs om de twee jaar naar een eigenaar van niet voor het publiek toegankelijk erfgoed. Op die manier staat een kleinschaliger project van een particulier niet langer in de schaduw van een prestigeproject met veel grotere budgetten. Want iemand die zich vrijwillig en met eigen middelen inzet voor erfgoed dat eigenlijk een beetje van ons allemaal is, verdient het meer dan wie ook om in de schijnwerpers te staan.

Voorwoord

GEERT BOURGEOIS

Vlaams minister-president & Vlaams minister
Onroerend Erfgoed

Vlaanderen heeft letterlijk en figuurlijk een zeer rijke geschiedenis. Onze eeuwenlange bloeiende economie heeft ertoe geleid dat Vlaanderen een belangrijk historisch patrimonium bezit. We zijn het aan toekomstige generaties verplicht om dat patrimonium in topconditie te houden. De Onroerenderfgoedprijs is daar een mooie stimulans toe. Het opzet ervan is onder andere het promoten van restauratie, hergebruik en herbestemming van erfgoed. De kandidaten van dit jaar blinken daar allemaal in uit.

Op een moment waarop er zeer veel aandacht gaat naar het zoeken van nieuwe functies voor in onbruik geraakt erfgoed, doet het mij plezier dat er ook nog vaak voor gekozen wordt om simpelweg een historische woning te restaureren en opnieuw als gezinswoning te gebruiken. Soms op de klassieke manier, zoals in Loppem, soms op een heel creatieve manier, zoals in Kalmthout en Nevele. Allemaal deden ze dit met veel verantwoordelijkheidszin en toekomstvisie. Maar vooral deden ze dit met uiterst veel respect voor het erfgoed. Want erfgoedzorg staat of valt met respect. Dat wil ik toch even benadrukken. Eerbied voor ons

verleden en voor de erfgoedwaarden van ons patrimonium moet bij hergebruik en herbestemming steeds een uitgangspunt zijn en blijven.

Ik ben van mening dat erfgoed van en voor het volk moet zijn. Er zijn meerdere manieren waarop we op regelmatige basis in contact kunnen komen met onroerend erfgoed. De ene manier vraagt echter wat meer engagement dan de andere. Je kan bijvoorbeeld een vaste klant zijn in een grote industriële site die door een gemeentebestuur is herbestemd tot culturele hotspot. Of je kan af en toe een bezoekje brengen aan iemand in een woonzorgcentrum, dat ondergebracht is een beschermd klooster. Of je kan zelf in een beschermd huis gaan wonen en het onderhouden als een goede huisvader.

Ik heb uitermate veel respect voor de moeite en de kosten die alle bezitters van erfgoed, hoe klein of groot ook, zich getroosten om hun site in topconditie te houden. Met liefde en passie, met gezond verstand, en met de onweerstaanbare drang om iets te redden, een nieuw leven te geven en te bewaren voor de toekomst. Ik ben die eigenaars, die in Vlaanderen met veel meer zijn dan je soms denkt, heel dankbaar voor hun inzet en voor de opofferingen die ze doen om van hun stukje erfgoed een pareltje te maken. Daar horen ook de eigenaars van de drie panden bij, die het tot de finale van de Onroerenderfgoedprijs gebracht hebben. Ik feliciteer ze met hun prachtige realisaties en met het verdiende resultaat in deze wedstrijd.

De Onroerend-erfgoedprijs

De Onroerenderfgoedprijs kent een lange traditie. Het is de opvolger van de Vlaamse Monumentenprijs. Die werd voor het eerst toegekend in 1993 en was enkel bedoeld voor gerestaureerde monumenten. In 1996 kreeg de prijs een ruimere invulling. Ook landschappen en archeologie mochten deelnemen, al gebeurde dat in de praktijk niet zo veel.

Sinds 1 januari 2015 is er een nieuw decreet van kracht met één overkoepelende wetgeving voor bouwkundig, landschappelijk en archeologische erfgoed. Al dat erfgoed kreeg eenzelfde noemer: 'onroerend erfgoed'. De nieuwe invulling van de prijs volgt dezelfde achterliggende filosofie.

De Onroerenderfgoedprijs heeft de sterktes van de Vlaamse Monumentenprijs overgenomen, maar komt daarnaast tegemoet aan enkele actuele maatschappelijke noden. Het reglement legt meer nadruk op de verschillende onroerenderfgoeddisciplines en niet enkel op monumenten.

Door te wisselen tussen twee jaarthema's hebben eerder kleinschalige projecten kans om ook effectief te winnen. Architecten, restaurateurs, uitvoerders, ... krijgen meer aandacht. Zij kunnen een speciale erkenning ontvangen: een eervolle vermelding. Het nieuw reglement biedt ook de mogelijkheid om een publieksprijs uit te reiken, zodat ook het publiek zijn stem kan laten horen.

Op 16 april 2015 keurde de Vlaamse regering het wedstrijdreglement van de Onroerenderfgoedprijs goed. De eerste prijsuitreiking vond plaats op 7 oktober 2016. De Roma uit Antwerpen won toen met veel overtuiging en kon ook de publieksprijs in de wacht slepen.

De jury

De jury van de Onroerenderfgoedprijs bestaat uit vijf leden die elkaar aanvullen wat betreft specialisme. Samen gaan zij op zoek naar de meest waardevolle actuele projecten over bouwkundig, landschappelijk en/of archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Elk jurylid kan maximaal vijf jaar in de jury zetelen. Alle juryleden van de eerste editie engageerden zich opnieuw voor de tweede editie.

Ingrid Leye

Ingrid Leye is juryvoorzitter. Zij studeerde af als architecte, gespecialiseerd in monumentenzorg en stadsvernieuwing. Al snel ging zij aan de slag als architect, planner en later als stedenbouwkundig ambtenaar voor de stad Brugge. Daar tekende zij jarenlang mee het beleid uit voor monumentenzorg, ruimtelijke ordening en architectuur. Zij vervoegde verschillende adviesorganen en engageerde zich als Unesco-manager voor de Brugse werelderfgoedsites. Ingrid heeft tal van restauratie-, renovatie- en nieuwbouwprojecten begeleid. Zij heeft een bijzondere waardering voor realisaties die de waarden van erfgoed kwaliteitsvol verzoenen met de hedendaagse noden en eisen.

Greet de Leenheer

Greet de Leenheer is al heel haar professionele leven actief in de sector van de public relations, communicatie en televisie. Zij was onder meer manager van diverse buitenlandse zenders en een van de oprichters van Vitaya. De afgelopen jaren nam zij vooral bestuursmandaten op in zowel investeringsmaatschappijen als ngo's. In 1985 kocht Greet een beschermde herenwoning uit de achttiende eeuw. In de jaren daarop liet zij het pand restaureren volgens de regels van de kunst. Deze ervaring heeft haar belangstelling voor geschiedenis en architectuur alleen nog maar aangescherpt.

Leen Thielemans

Leen Thielemans is licentiate hedendaagse geschiedenis met meer dan vijftientig jaar ervaring in de sector van kunst, cultuur en erfgoed. Ze brengt veel tijd door in cultuurhuizen en musea, waar ze achter de schermen meewerkt aan evenementen en professionele netwerkmomenten. Leen zoekt graag naar nieuwe manieren om een publiek in contact te brengen met cultuur en erfgoed, met een bijzondere aandacht voor kinderen en jongeren. Als jurylid van de Onroerenderfgoedprijs heeft ze vooral oog voor de manier waarop erfgoed erin slaagt verbinding te maken met het publiek.

Tijl Vereenooghe

Na zijn studies archeologie was Tijl Vereenooghe wetenschappelijk medewerker bij het Sagalassos Archaeological Research Project (KU Leuven). Sinds september 2012 werkt hij als coördinator bij ETWIE vzw, het expertisecentrum voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed. Ook in zijn vrije tijd is Tijl graag met erfgoed bezig. Meer dan tien jaar geleden richtte hij ArcheoNet op, een website die dagelijks nieuws brengt over archeologie en erfgoed. Later volgde erf-goed.be, de website die foto's verzamelt van beschermde monumenten en landschappen.

Niels Dabaut

Niels Dabaut is een onderzoeker in hart en nieren. Na zijn studies geografie volgde hij een bijkomende master bij het Raymond Lemaire centrum van de KU Leuven. Hij verdiepte zich er in het onderwerp 'historische landschappen'. Voor het project CheriScape (UGent) bestudeerde hij de link tussen erfgoed en landschap. Na een tussenstop als projectcoördinator bij Kempens Landschap, startte hij een doctoraatsonderzoek bij het McCord Centre for Landscape aan de universiteit van Newcastle upon Tyne. Verder is Niels actief betrokken bij ICOMOS Vlaanderen-Brussel, een organisatie die zich inzet voor het behoud en het beheer van erfgoed wereldwijd.

Het juryverloop

De Onroerenderfgoedprijs volgt elk jaar een vast stramien. Deze editie focust op erfgoed dat in de regel niet publiek toegankelijk is. Kandidaten konden zich inschrijven tot en met 1 maart 2017. Het agentschap Onroerend Erfgoed screende de dossiers op de deelnemingsvoorwaarden. Alle eenenveertig kandidaturen voldeden en werden op 4 april 2017 overgemaakt aan de juryleden. Tijdens een eerste juryronde beoordeelden zij de projecten onafhankelijk van elkaar. In de maand mei bezochten zij de negen sterkste deelnemers. Zo konden ze zich een beeld vormen van het geleverde werk. Na deze plaatsbezoeken rapporteerde de jury haar conclusies aan Geert Bourgeois, Vlaams minister-president en Vlaams minister Onroerend Erfgoed. Die volgde het advies.

De winnaar van de Onroerenderfgoedprijs 2017 is kasteel Boterberg in Kalmthout (zie pagina 14). Het kasteel werd met zachte hand gerestaureerd. Het kreeg een passende gediversifieerde bestemming. De stallingen en bijgebouwen werden met respect, maar ook met zin voor vernieuwing, ingericht als woningen.

De architectenwoning van Marc Dessauvage in Zedelgem (zie pagina 26) en de donjon van het kasteel van Nevele (zie pagina 34) schoppen het tot laureaat. De eigenaars van deze twee projecten plaatsten het betrokken erfgoed centraal in hun concept vanuit een grote eerbied voor de totstandkoming ervan.

Aannemersbedrijf Atelier Allerhande ontvangt een eervolle vermelding voor de uitzonderlijke inzet die het toonde bij de restauratie van een herenhuis in Diest (zie pagina 42). Vijf andere projecten haalden de finale net niet. Toch verdienen ze allemaal een plaatsje in de eregalerij (zie pagina 48 tot 59).

Tijdens deze editie van de Onroerenderfgoedprijs maakten we kennis met eenenveertig eigenaars en beheerders met een hart voor erfgoed. Zij gaven de voorbije jaren een nieuwe adem aan erfgoed dat het nodig had. Vijftien projecten situeerden zich in de provincie Oost-Vlaanderen, negen in West-Vlaanderen, acht in Antwerpen, vijf in Limburg en vier in Vlaams-Brabant. De meeste projecten daarvan waren beschermd als monument, of lagen in een beschermd stads- of dorpsgezicht of landschap.

Aan deze jaargang van de prijs namen opvallend veel kandidaten deel met bouwkundig erfgoed: herenhuizen, hoeves, pastorieën, architectenwoningen, arbeidershuizen, villa's en ook enkele kastelen. De meeste projecten werden aangestuurd door particulieren. Sommigen zetten op korte tijd een resultaat neer, anderen spreidden de werken doorheen de tijd. Uit de ingestuurde dossiers bleek dat veel kandidaten het erfgoed waarmee ze deelnamen als een levenswerk zien waarin ze blijvend willen investeren. Dat willen we met deze erfgoedprijs belonen.

Bij de beoordeling van alle kandidaten vormden de criteria uit het wedstrijdreglement het uitgangspunt.

Voorbeeldfunctie:

De mate waarin het onroerenderfgoedproject inspirerend kan werken voor andere projecten door de voorbeeldige omgang met het onroerend erfgoed.

Vernieuwend karakter:

De mate waarin het onroerenderfgoedproject blijkt geeft van een doordacht en vernieuwend concept, of de mate waarin nieuwe inzichten, methoden en technieken zijn toegepast.

Maatschappelijke relevantie:

De mate waarin het onroerenderfgoedproject inspeelt op maatschappelijke uitdagingen of bijdraagt aan de waardering voor onroerend erfgoed in het algemeen.

Betrokkenheid en engagement:

De mate waarin eigenaars, beheerders, uitvoerders, omwonenden of andere belanghebbenden een betekenisvolle rol hebben gespeeld in de totstandkoming van het onroerenderfgoedproject.

Winnaar van de
Onroerenderfgoedprijs 2017

Kasteel Boterberg

KALMTHOUT

Cohousen op een kasteeldomein

Kasteel Boterberg kent een lange geschiedenis die begint in 1846. Op dat moment koopt ene Paul Moons 120 hectare grond in Kalmthout. Bijna dertig jaar later richten zijn kinderen er een kasteeltje op in neo-Vlaamse renaissancestijl met een aantal bijgebouwen. De familie koopt nog meer gronden in de omgeving aan.

In 1920 komt het domein in het bezit van de Antwerpse bankier Hector Carlier. Hij breidt het bestaande volume van het kasteel aanzienlijk uit. De nieuwe en vernieuwde buitengevels, de dak- en torenpartijen krijgen uitgesproken tudorkenmerken mee, die de uitstraling van het gebouw ook vandaag nog bepalen. De binnenruimte wordt grondig vernieuwd.

In 2007 sterft de laatste dochter Carlier. Het domein vervalt en trekt de aandacht van projectontwikkelaar Joeri Bal. Hij weet zeven andere families te overtuigen om samen met zijn eigen gezin mee te stappen in een cohousingproject.

Na uitgebreid overleg realiseert de groep in het kasteel een loft, twee gastenkamers, kantoren en een gemeenschappelijke ruimte. De wooneenheden brengen zij onder in de vroegere bijgebouwen op hetzelfde domein. In 2016 is alles woonklaar.

Een indrukwekkende restauratie

Het kasteeldomein Boterberg in Kalmthout is een prachtige erfgoedlocatie, op een vernieuwende manier herbestemd tot een plek waar meerdere families samen kunnen leven. De uitvoering van het project verliep bijzonder vlot: in twee jaar van concept naar uitvoering. De korte tijd waarop het traject werd afgelegd, getuigt van de goede samenwerking met de betrokken overheidsdiensten en het engagement van de bewoners zelf.

De bijgebouwen werden omgebouwd tot woningen. In de stallen bleven de bestaande deur- en poortopeningen maximaal behouden. Waar noodzakelijk verlaagde de architect bestaande openingen tot vloerniveau. Hier en daar gaf hij zolderruimtes een dakuitbouw. In de voormalige schuur is hij vrijer te werk gegaan; met contrasterende, hedendaagse elementen en geopende muurpartijen. De restauratie is hier minder subtiel, maar behoudt toch een goede balans tussen oud en nieuw.

“Het is perfect mogelijk om de instandhouding van erfgoed te laten samengaan met een nieuwe invulling. Dat bewijst deze restauratie.”

- DE JURY -

“Het kasteeldomein is een voorbeeld voor andere cohousingprojecten, maar ook voor grotere erfgoedgehelen in het algemeen.”

- DE JURY -

Een sterk concept

Ondanks de grote schaal is het project volledig betaald met privégeld. Door de prijs van de aankoop en de restauratie te delen met verschillende gezinnen was de herbestemming van het kasteeldomein een haalbare kaart, zelfs zonder hulp van de overheid. Om extra inkomsten te generen, zijn er in het kasteel twee gastenkamers ondergebracht die je kan reserveren als vakantiebestemming. Een reclamebureau huurt de gelijkvloerse verdieping.

De nieuwe functies van het kasteel sluiten nauw aan bij de oorspronkelijke. Hierdoor is de impact van de renovatiewerken op de structuur en de indeling beperkt. Dankzij gespecialiseerde technieken bleven bijna alle oorspronkelijke elementen bewaard. Oude vloeren, wandbekledingen, trappen, toiletten, badkuipen, verlichtingselementen ... kregen een ereplaats. Kabels werden onzichtbaar weggewerkt achter de lambrisering. Hierdoor voelt het kasteel bijzonder authentiek aan.

Een groot maatschappelijk engagement

De manier waarop dit project is uitgewerkt, komt duidelijk voort uit een specifiek wereldbeeld. Alleen al het feit dat deze groep mensen bestaande gebouwen renoveerde, is een bewuste beslissing geweest, inspelend op de nakende betonstop. In het hele concept is bovendien rekening gehouden met ecologische aspecten. Qua alternatieve technieken werd er gebruik gemaakt van geothermie, een zuiveringsbekken en regenwaterrecuperatie.

De bewoners willen bijdragen aan de ontzuring van de maatschappij. Ze zouden de globale maatschappelijke kosten en lasten graag anders georiënteerd zien, zoals zij zelf al doen in het klein. Zij delen onder elkaar bijvoorbeeld de zorg voor kinderen en ouderen, maar evengoed voorzien ze gemeenschappelijke elektrische auto's en fietsen.

Het maatschappelijke engagement komt ook terug in de manier waarop de bewoners omgaan met het kasteeldomein. Ze willen deze locatie haar vroegere grandeur teruggeven. Enkele keren per

jaar organiseren ze, al dan niet in samenspraak met de gemeente Kalmthout, evenementen zoals een natuurwandeling, een picknick, een kunstroute of een muziekfestival. Op die manier willen ze het erfgoed teruggeven aan de gemeenschap.

“Meer mensen op minder ruimte. Dit project doet nadenken over de plaats die we aan erfgoed willen geven in de maatschappij van de toekomst.”

- DE JURY -

Een prachtig domein

De buitenruimte van het kasteel is op zijn minst bijzonder te noemen. De omgeving maakt deel uit van de ankerplaats 'Kalmthoutse Heide'. Het kasteel, de zichtas achteraan, de vijvers en de boomgaard maken bovendien deel uit van het gelijknamige beschermde landschap. Het merendeel daarvan was vroeger eigendom van de kasteel eigenaar, maar is nu in handen van Natuurpunt. Je kan er wandelen of fietsen.

De eigenaars van kasteeldomein Boterberg hebben niet alleen aandacht besteed aan het bouwkundig erfgoed op de site. Ze gingen aan de slag met het omliggende landschap. In de grote gemeenschappelijke buitenomgeving legden ze een zwembijver aan. Ze herstelden een oude boomgaard, startten met een moestuin, De eigenaars tekenen een landschapsbeheersplan uit met een langetermijnvisie. Dat geeft vertrouwen in de toekomst.

“De nauwe band
tussen gebouwen
en tuin bepaalt
mee de uniciteit
van de site.”

- DE JURY -

Laureaat van de
Onroerenderfgoedprijs 2017

Architecten- woning Dessauvage

LOPPEM

Een voorbeeld van het modernisme

Deze villa is een architecturaal juweeltje, gebouwd door Marc Dessauvage tussen 1978 en 1980. Het was de eigen woning van de architect; als het ware een zuivere vertaling van zijn ideeën. Dessauvage woonde er niet lang. Hij overleed jong, in 1984, vier jaar na de voltooiing.

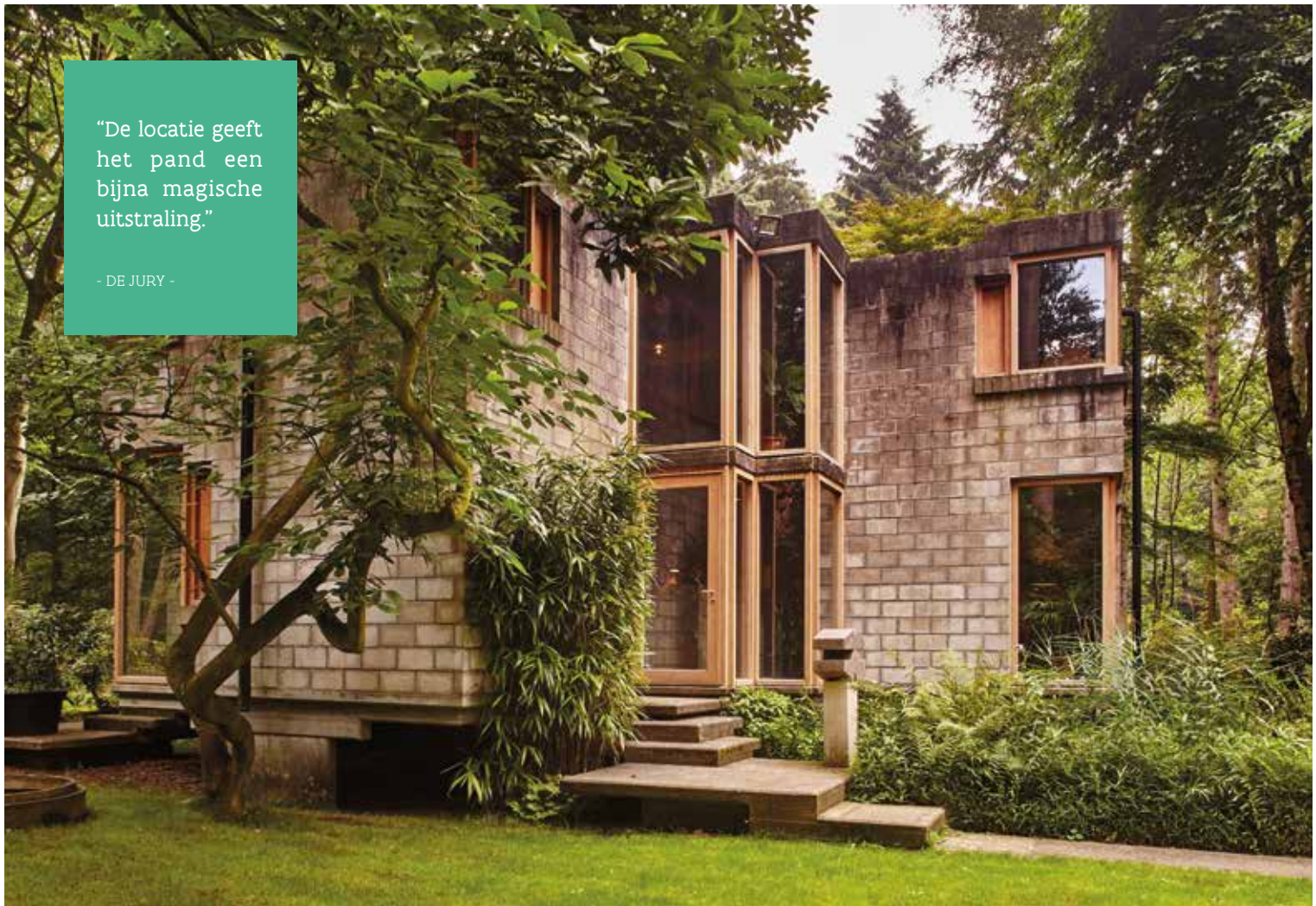
De woning Dessauvage werd in 2008 beschermd om zijn artistieke, historische en sociaal-culturele waarden. Heel typisch is de strakke geometrie van het gebouw, die is bepaald door een symmetrisch uitgewerkt grondplan van vierkanten rond een centraal trappenhuis. In de buitenruimte zijn geometrische paden en vijvers aangelegd. Al deze kenmerken zijn typisch voor de 'palladiaanse' woningen die Dessauvage vanaf ongeveer 1965 ontwierp.

In april 2015 kocht een jong koppel de villa. De woning stond op dat moment bijna tien jaar leeg. De nieuwe eigenaars slaagden er op korte tijd in om van een ruïne opnieuw een thuis te maken. In alles bleven ze trouw aan de visie en filosofie van het oorspronkelijke ontwerp. Met een aantal vernieuwende ingrepen brachten zij dit pand op het vlak van energiewaarden binnen in de eenentwintigste eeuw. De tuin, die ook een belangrijk onderdeel uitmaakt van het concept, werd in ere hersteld. De binnenruimte behield zijn ruwe karakter.

“De locatie geeft
het pand een
bijna magische
uitstraling.”

- DE JURY -

Een magische plek

Hedendaags erfgoed wordt vaak minder naar waarde geschat dan erfgoed met een langere geschiedenis. De woning van Dessauvage bewijst dat dat onterecht is. De architectuur is indrukwekkend. De vierkante modules werden in een kruisvorm in elkaar geschoven. Er zijn in het interieur bijna geen deuren aanwezig. De hoeken van de vierkanten zijn open gemaakt met grote ramen. Binnen en buiten zijn intens met elkaar verbonden.

De woning is gebouwd in een bomenrijke zone, boven op een beek. In de winter staat de tuin gedeeltelijk onder water. Daarom heeft de architect het pand op palen gebouwd. Het lijkt te zweven tussen rododendrons en andere schaduwminnende planten. De geometrische vormen contrasteren met de vloeiende bewegingen van het groen errond. Toch leidt dat nergens tot een gevecht. De structuur lijkt één te zijn met zijn omgeving. Zo is het ook ontworpen.

Een indrukwekkende prestatie

Dit huis heeft op een jaar tijd een enorme evolutie doorgemaakt. Op het moment van de aankoop was het gebouw in slechte staat. In een eerste fase maakten de nieuwe eigenaars het opnieuw wind- en waterdicht. Ze behandelden schimmel-, vocht- en zoutvlekken en lieten nieuwe technische voorzieningen installeren zoals sanitair, verwarming en elektriciteit. Het kan de toekomst nu opnieuw aan, mede dankzij een beheersplan waarin de instandhoudingswerken voor de komende twintig jaar beschreven staan.

Bij de intensieve restauratie behielden de eigenaars zo veel mogelijk van het oorspronkelijke ontwerp, ook al was dat geen evidentie. Ze trokken de nieuwe elektrische draden door de oorspronkelijke wachtbuizen en verwijderden de schadevlekken op de binnenmuren met veel geduld, zodat het ruwe karakter ervan kon behouden blijven. De ramen vervingen ze door energie-efficiënte exemplaren. Daarbij losten ze het probleem van koudebruggen op zonder de eigenlijke raamprofielen te verbreden.

“Inzicht, moed en een beetje geluk.
Dat was nodig om dit project tot
een goed einde te brengen.”

- DE JURY -

Laureaat van de
Onroerenderfgoedprijs 2017

Donjon van het kasteel

NEVELE

Een lange geschiedenis

Het huidige kasteel van Nevele werd in de negentiende eeuw gebouwd in empirestijl. Vanaf 1855 vestigden de zusters van Sint-Vincentius a Paulo er een klooster. In 1983 kocht een erfgoedgezinde familie het kasteel. De ouders bleven er wonen en bouwden een gedeelte om voor verhuur. In 2011 vatten zij het plan op om de achterbouw te vernieuwen.

Bij de start van de werken in 2013 stootte de eigenaars op een verrassing. De muren van dit gedeelte bleken terug te gaan tot de middeleeuwen. Ze behoorden tot een oude woontoren. Deze donjon werd mogelijk gebouwd in de elfde eeuw. Toen werd een "viercante torre ghemetst van blauwe schorre" op een omwalde motte. Het mottekasteel werd gesloopt in 1488. De toren bleef bestaan. Hij werd uiteindelijk opgenomen in het negentiende eeuwse kasteel.

De eigenaars speelden onmiddellijk in op de 'vondst' van de donjon. Toen ze ontdekten dat de muren een lange geschiedenis met zich mee dragen, lieten zij een uitgebreid bouwhistorisch onderzoek uitvoeren. Van de gehavende stenen maakten ze vervolgens de blikvanger van de hele restauratie. De bouwgeschiedenis van het gebouw bleef afleesbaar, zonder dat aan comfort is ingeboet. Het project krijgt veel weerklank, zowel lokaal als in wetenschappelijke kringen.

“De architect is er mooi in geslaagd de geschiedenis van de muur te integreren in het concept van het nieuwe appartement, zonder aan comfort in te boeten.”

- DE JURY -

Een erfgoedgerichte aanpak

Wat opvalt in dit project is dat het erfgoed een glansrol kreeg. De plannen om een nieuwe woonruimte in de achterbouw te realiseren lagen al klaar, toen bleek dat de muren veel ouder waren dan verwacht. De eigenaars legden de geplande werken stil en vroegen hun architect het concept volledig te herdenken. Er werd een hedendaagse box-in-box gerealiseerd die minimaal ingrijpt op de binnenruimte.

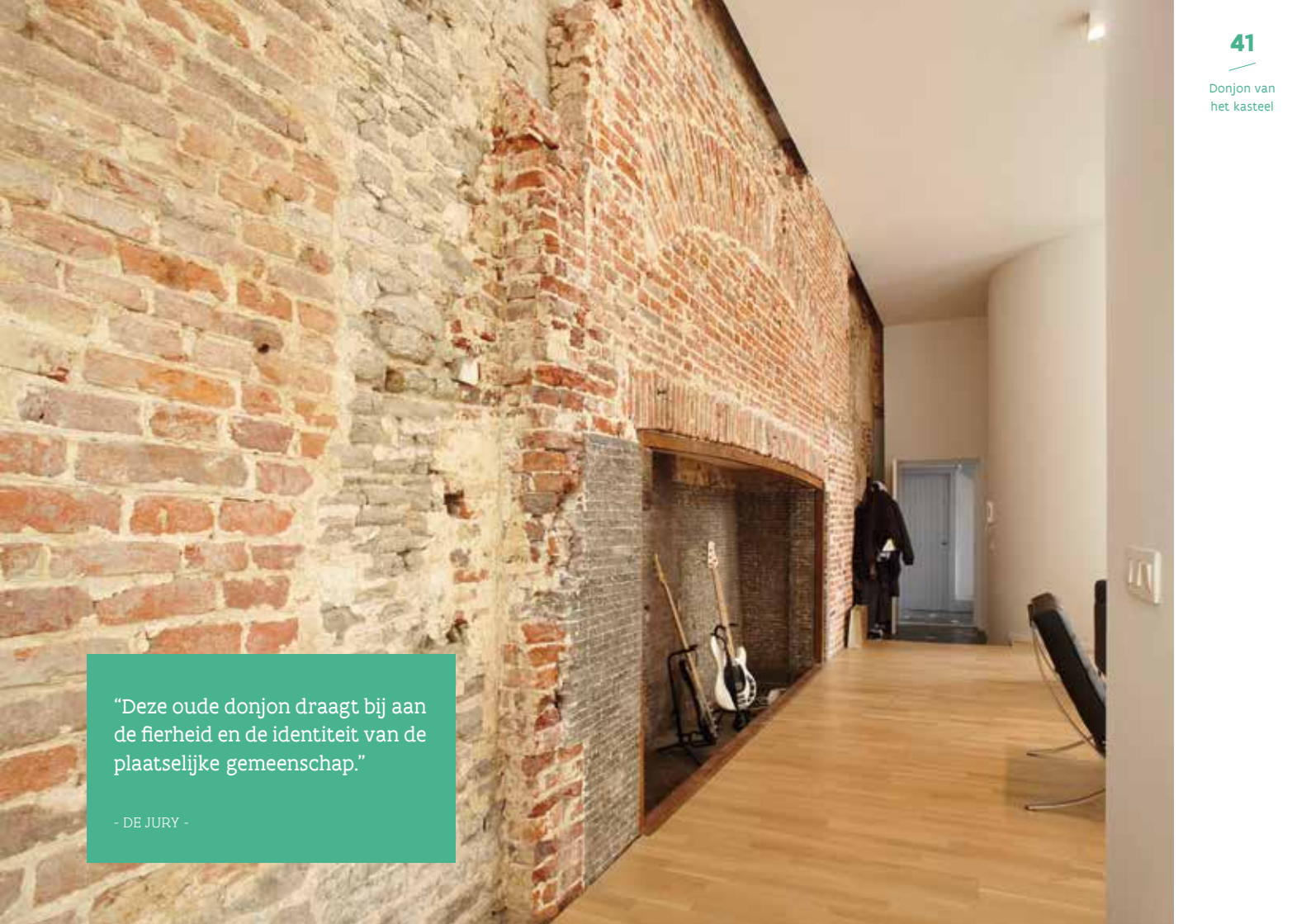
De manier waarop de donjonmuur werd geïntegreerd in het hedendaagse appartement is vernieuwend. De historisch belangrijke oostmuur bleef leesbaar, inclusief alle bouwsporen en oude stukken pleisterwerk. De inrichting werd aangepast zodat de muur als een open geheel kan bekeken worden.

De fierheid van een hele gemeenschap

In het traject van dit project speelde het bouwhistorisch onderzoek een grote rol. De lokale heemkundige kring en enkele wetenschappers kregen de kans om de toren van boven tot onder te bestuderen. Het resultaat van dat onderzoek was van onschatbare waarde voor de geschiedenis van Nevele zelf en voor de verdere uitwerking van het restauratieproject.

De donjon van Nevele is niet alleen lokaal een belangrijk relict. Het is een van de oudste en enige getuigen van dit type woontoren in heel Vlaanderen, even oud als de oudste fasen van het Gravensteen van Gent. De muur vertelt een verhaal dat de private sfeer overstijgt. De eigenaars trachten, in samenwerking met de heemkundige kring, om dat verhaal bekend te maken bij een groter publiek via publicaties, lezingen en rondleidingen.

“Deze oude donjon draagt bij aan de fierheid en de identiteit van de plaatselijke gemeenschap.”

- DE JURY -

Eervolle vermelding
Onroerendfgoedprijs 2017

Eclectisch herenhuis

DIEST

Een uitzonderlijke prestatie

Dit klassieke herenhuis uit 1876 werd geen laureaat van de Onroerendergoedprijs 2017. Toch zag de jury de merites van dit project, en vooral van de betrokken aannemers van Atelier Allerhande. Dankzij hun visie, vakmanschap en doorzettingsvermogen konden zij een prachtig eindresultaat neerzetten. Om die reden krijgt het bedrijf van de jury een eervolle vermelding.

Het beschermde gebouw in het centrum van Diest heeft een lange weg afgelegd. Op het moment van aankoop was het in slechte staat. Huiszwam had zich meester gemaakt van het houtwerk. Het decoratieve, neoclassicistisch stucwerk op de plafonds was zwaar beschadigd. Het atelier verving alle balken en vloeren. Het herstelde de kalkbespleistering op de traditionele manier. Gereconstrueerde sierboorden en rozetten kwamen opnieuw te hangen waar ze hoorden. Dat was alles behalve een gemakkelijke opdracht.

“Atelier Allerhande draagt vakmanschap duidelijk hoog in het vaandel. Hun aanpak getuigt van moed, visie, doorzettingsvermogen en een groot respect voor het betrokken erfgoed.”

- DE JURY -

Een grensverleggende aanpak

Op geen enkel moment hebben de aannemers van Atelier Allerhande zich opgesteld als klassieke aannemers. Ze hebben het aangedurfd om met de restauratie te starten, ook al was het niet duidelijk of de structuur nog te redden was. In plaats van zich te richten op de geijkte restauratiemethoden zijn ze zelf op zoek gegaan naar verloren kennis over authentieke materialen en het herstel daarvan. Daarbij hebben ze niet alleen hun eigen grenzen verlegd, maar ook die van alle ambachtslui die met hen samenwerken. Voortdurend hebben ze creatief nagedacht over de haalbaarheid en de degelijkheid van de voorgestelde oplossingen. Met een uitzonderlijke werklust hebben ze de tijd genomen om het erfgoed op een vakkundige manier af te werken, zonder overhaaste beslissingen. Daarin hebben ze een enorm engagement getoond, naar het erfgoed en naar elkaar toe.

Onroerenderfgoedprijs 2017

Opvallende deelnemers

De jury bezocht dit jaar in totaal negen erfgoedlocaties. Ze selecteerden deze projecten op basis van het inschrijvingsformulier van de kandidaten. Alle projecten bleken erfgoedpareltjes. Het woonhuis van de vroegere fietsfabriek in Eeklo (zie pagina 50) is een prachtig voorbeeld van de art-deco, teruggebracht naar zijn vroegere luister. De modernistische architectenwoningen van Urbain Crommen in Gent (zie pagina 52) en van Brunfaut in Meise transformeerden van bouwvallen naar gezinswoningen voorzien van alle hedendaags comfort (zie pagina 54). Het militaire bouwwerk Batterij 3 in Sint-Gillis-bij-Dendermonde (zie pagina 56) en de kapel van de Broeders Hiëronymieten in Sint-Niklaas (zie pagina 58) kregen een ongewone nieuwe bestemming die tot de verbeelding spreekt. Benieuwd? Op de volgende pagina's kom je meer te weten.

Woonhuis van de vroegere fietsfabriek

E E K L O

Het woonhuis van de vroegere fietsfabriek in Eeklo werd in 1939 gebouwd voor mijnheer Verbiest, een fietsenfabrikant uit Eeklo. Het drie verdiepingen tellende art-decohuis heeft een strak symmetrische gevel. De begane grond bevat links een inrijpoort naar de vroegere fietsenfabriek. De fabriek had dezelfde architect vlak voordien gerealiseerd op het terrein achter de woning.

De geschiedenis van de site is relatief eenvoudig. De fietsenfabriek bleef actief tot 1979. De originele eigenaars bleven nog tot 2000 in het woonhuis wonen. Uiteindelijk besloten ze het geheel te verkopen aan vzw Driewerf Hoera, de vereniging achter muziekclub N9. Een koppel kocht het woonhuis over om erin te wonen. Samen met de vzw bouwden zij de industriële achterbouw uit tot een culturele ontmoetingsruimte. Het woonhuis behield zijn private functie.

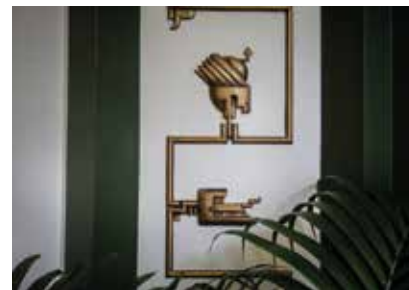
In 2004 werden woonhuis, fabriek en atelier als geheel beschermd. De eigenaars waren al gestart met onderhouds- en restauratiewerken en zetten hun plannen ook na de bescherming voort. Ze repareerden de lekkende daken, vernieuwden rotte houten ramen en dakranden, knapten de voorgevel op, behandelden de stalen ramen en balustrades en namen de terrassen onder handen. In de toekomst staan nog meer onderhoudswerken gepland, die gefaseerd zullen worden uitgevoerd.

Het woonhuis heeft ondanks zijn private karakter een zekere maatschappelijke relevantie. Een ruimte op de bovenverdieping is ingericht als museum: het Museum of Pop. Je kan er oude muziekaffiches, platen, ... bekijken. Wie het museum bezoekt, maakt ook kennis met de woning zelf. Als het huis maatschappelijk relevant is, dan is de achterliggende fabriek dat zeker. Door de cursussen, concerten ... die er worden georganiseerd, maakt een grotere groep mensen kennis met de site en haar geschiedenis.

Architectenwoning Crommen

GENT

In 1909 realiseerde de Gentse architect Urbain Crommen zijn eigen woning. Die bouwde hij in een nieuwe laan die werd aangelegd vlakbij het station Gent Sint-Pieters: de Prinses Clementinalaan. De stad wilde de stationsbuurt een chiquere uitstraling geven. Voor bouwheren en architecten was dat een uitgelezen kans om ideeën te materialiseren in bouwwerken met schitterende gevels. De straat ontpopte zich dan ook als een toonzaal van diverse bouwmaterialen en -stijlen.

Crommen bouwde voor zichzelf een verzorgde art-nouveauwoning met een voorgevel in geglazuurde baksteen met opvallende hoefijzervormige benedenvensters, zwierige waterlijsten en een fraai boogvormig drielicht op de bovenverdieping. De inkomhal en keuken zijn afgewerkt in dezelfde stijl. De woonruimte behoort stilistisch tot de art deco. In het leefgedeelte vallen de originele lichtarmaturen op en het grote art-decoglasraam en daklicht. In 1995 beschermde Vlaanderen het pand omwille van zijn historische en artistieke waarden. De laan zelf werd in zijn totaliteit beschermd als stadsgezicht.

De huidige eigenaars kochten de woning Crommen in 2004. Het gebouw was op dat moment slecht onderhouden en onderverdeeld in studentenappartementen. Het gezin pakte onder meer de daken aan, de vloeren, het smeedijzeren hekwerk, het buitenschrijnwerk, de voorgevel en de voortuin. Nieuwe elementen zoals domotica en hedendaagse elektriciteit werkten ze weg, zodat ze de erfgoedwaarden zo min mogelijk verstoren.

De woning Crommen is architecturaal een interessant gebouw, dat is ingeplant in een al even interessante omgeving. Als restauratieproject is het een voorbeeld voor anderen. De eigenaars slaagden erin om het vervallen gebouw nieuw leven in te blazen, met veel oog voor detail en esthetische harmonie. Ze maakten er een gezellige familiewoonst van, waar erfgoed en modern gebruik hand in hand gaan. Als bewakers van het gebouw maakten ze het klaar om het door te geven aan een volgende generatie.

Architectenwoning Brunfaut

MEISE

De vrijstaande modernistische villa van Brunfaut wordt gekenmerkt door een krachtig samenspel van verspringende en in elkaar schuivende kubusvormige blokken, afgewisseld met afgeronde volumes. Maxime Brunfaut ontwierp het linkergedeelte in gele baksteenbouw in 1931-1932 als buitenverblijf voor zijn ouders. Circa 1936 breidde vader Fernand de woning aan de rechterkant uit met een architectenbureau en dienstvertrekken. Het nieuwe deel werd afgewerkt met langgerekte geglazuurde tegels.

In het begin van de jaren 1980 kochten de huidige eigenaars de zwaar verwaarloosde villa uit eerste hand. Ze renoveerden de woning met groot respect en vormde het met minimale ingrepen om tot een gezinswoning met dokterspraktijk. Ze vernieuwden onder meer de waterleidingen, de elektriciteit, de badkamer en de keuken. Zo brachten ze het huis binnen in het heden. Het gebouw werd pas na de restauratiewerkzaamheden beschermd. Toch namen de eigenaars de erfgoedwaarden van het gebouw van bij het begin mee bij elke beslissing.

De focus van de meest recente restauratiecampagne lag op de buitenwanden. De eigenaars lieten alle gebarsten en ontbrekende glazuurtegels vervangen. De aankoop en plaatsing van de tegels was het startschot om de volledige buitenschil van het huis grondig aan te pakken. Raamkozijnen, decoratieve elementen, kroonlijstranden en balustrades kregen een opknapbeurt. Onder de tegels werd na een grondige studie bovendien een isolerende laag aangebracht, die de woonkwaliteit in het gebouw ten goede komt zonder aan de architectuur te raken.

De eigenaars pakten de restauratiecampagne grondig aan en kozen niet voor snelle maar wel voor duurzame oplossingen. Een voorbeeld hiervan zijn de tegels. Die waren niet meer op de markt. De zoektocht naar een volwaardig alternatief kwam pas tot een einde toen het Sanatorium van Tombeek gerestaureerd werd, waar dezelfde tegels door dezelfde architect gebruikt werden. Voor Tombeek en Meise werd een eenmalig oplage gereproduceerd. Het geduld van de eigenaars loonde. Dankzij hun inspanningen toont deze art-decowoning nu ook aan de buitenkant al zijn schoonheid.

Batterij 3

SINT-GILLIS-BIJ-DENDERMONDE

Batterij 3 is een fort uit de negentiende eeuw, door particulieren omgebouwd tot een woonst. Het oorspronkelijk militaire bouwwerk heeft nog een tweelingbroer in de omgeving: Batterij 2. Een derde batterij ging verloren. De drie bolwerken werden in 1876 opgetrokken in een straal van twee kilometer rond Dendermonde. Hun grondplan, opbouw en functie waren gelijk. Ze moesten de stad verdedigen tegen een mogelijke vijand uit het noorden.

Batterij 3 bestaat uit een hoofdgebouw dat is bedekt door aarde en omringd door een gracht. De huidige eigenaars kochten het domein in 2008, ongeveer vijf jaar na de bescherming. Het geheel was op dat ogenblik zwaar verwaarloosd. Bovenop het fort stond een chalet uit de twintigste eeuw. De bovenverdieping deed dienst als woning. De benedenverdieping werd gebruikt als taverne en dancing. Het fort zelf was binnenin verloederd en gehavend. De sergeantenwoning stond nog overeind,

maar het originele poortgebouw was verdwenen. De nieuwe eigenaars besloten al vrij snel dat ze in het fort wilden wonen. In de woonruimtes verwijderden zij alle niet-gebouweigen elementen. Het belangrijkste uitgangspunt daarbij was het erfgoed zelf. Alle wijzigingen maakten ze reversibel. Buiten braken ze de niet-originele toegangsbrug en het chalet af. Ze startten ook met het herstel van de omgeving rond het fortje. De sergeantenwoning stoomden ze klaar voor verhuur.

Deze negentiende eeuwse batterij heeft een uiterst ongebruikelijke, maar geslaagde nieuwe bestemming gekregen. Dat de eigenaars zo'n grootschalige reconversie hebben aangedurfd, is lovenswaardig. De lokale Werkgroep Cultureel Patrimonium Dendermonde bleek daarin een bijzonder nuttige partner. Deze werkgroep ijvert al jaren voor de herwaardering van de militaire erfgoedrelicten in de stad, omdat ze getuigen van het rijke verleden van Dendermonde.

Kapel van de Broeders Hiëronymieten

SINT-NIKLAAS

Dit project draait om de herbestemming van de neogotische kapel van de Broeders Hiëronymieten. Zij stichtten in 1826 een jongensweeshuis in het centrum van Sint-Niklaas. In 1897 bouwden ze naast het weeshuis een kerk in rode baksteen. Daarrond werden in de loop van de tijd nog meer gebouwen opgericht die nodig waren om het geheel te laten functioneren als school. De kerk werd op 23 september 2015 beschermd, tezamen met twee van de grote schoolgebouwen in art-decostijl.

Toen de huidige eigenaars van de school geconfronteerd werden met een gebrek aan ruimte op de schoolgronden, zochten ze een creatief alternatief. In de beschermd kerk lieten ze een hedendaagse box-in-box optrekken in staal en beton. De box omvat drie verdiepingen. De benedenverdieping is een open ruimte die privé-initiatieven mogelijk maakt, zoals lezingen, seminars, concerten en tentoonstellingen. Op de eerste en tweede verdieping zijn ICT-leslokalen ingericht. De derde verdieping doet dienst als stille werkruimte voor de leerkrachten.

Bij de uitwerking van het concept is zo veel mogelijk gekozen voor duurzame en energiebewuste oplossingen. De architect is vertrokken van de nieuwe functie, en ontwikkelde vanuit die startpositie een nieuwbouw die het erfgoed zo veel mogelijk respecteert en tegelijk past binnen alle reguleringen waar een school zich aan moet houden. De beschermd kerk zelf is nog niet gerestaureerd, maar een beheersplan zal ervoor zorgen dat dat in de toekomst nog gebeurt. Op de drie verdiepingen kan je de historische wanden en de glasramen van zeer nabij bewonderen.

In heel Vlaanderen komen veel kerken leeg te staan. De school speelt met dit project dus in op een bijzonder actuele problematiek. Een dergelijk initiatief laat jonge mensen bovendien op een totaal nieuwe manier kennismaken met een historische gebouw. Zo leren ze de waarde ervan beter inschatten.

**ONROEREND
ERFGOED
PRIJS
2018**

Agentschap Onroerend Erfgoed

De derde editie van de Onroerenderfgoedprijs

Volgend jaar organiseert Vlaanderen de Onroerenderfgoedprijs 2018. Opnieuw gaan we op zoek naar goed beheerd erfgoed. Het moet publiek toegankelijk zijn. Dat betekent dat het publiek op zijn minst een deel van het goed kan betreden, fysiek en/of virtueel. We focussen vanaf dit jaar op monumenten, landschappen en archeologie die beschermd zijn. Concreet zijn we op zoek naar uitzonderlijke ideeën die niet langer dan vijf jaar geleden effectief gerealiseerd zijn.

Heb je zelf interesse om deel te nemen? Of ken je iemand die in aanmerking komt? Twijfel niet. De winnaar van de wedstrijd ontvangt 15.000 euro, de laureaten elk 2.500 euro. Inschrijven kan tot 1 maart 2017 om middernacht. Voor meer informatie kan je terecht op www.onroerenderfgoedprijs.be/deelnemen. Wil je vooraf de kandidatuur even doorspreken? Neem dan contact met ons op via het contactformulier op dezelfde website.

Agentschap Onroerend Erfgoed

De Onroerenderfgoedprijs is een realisatie van het agentschap Onroerend Erfgoed. Wij ondersteunen de minister in zijn beleid en voeren de regelgeving uit. Dat betekent dat wij erfgoed inventariseren en desgewenst beschermen. Wij geven ook adviezen en premies. Op die manier zetten we ons in voor het behoud en beheer van onroerend erfgoed voor toekomstige generaties.

Met de Onroerenderfgoedprijs willen wij voorbeeldprojecten een podium geven, zodat anderen er inspiratie uit kunnen putten. Samen met onze dagelijkse ambassadeurs zorgen we dat onroerend erfgoed een zaak is van en voor iedereen.

Ken je onze werking nog niet? Surf dan naar www.onroerenderfgoed.be. Of voeg je bij de bijna 3000 volgers op onze Facebookpagina www.facebook.com/onroerenderfgoed.

Colofon

Teksten:

Natalie Huyghe, agentschap Onroerend Erfgoed

Foto's:

Kris Vandevorst, agentschap Onroerend Erfgoed | Pagina 51: F.c. Lama-foto

Illustraties op pagina 2, 4 en 6:

Vicky Lommatzsch

Lay-out:

Daneel Bogaerts

Verantwoordelijke uitgever:

Sonja Vanblaere

Vlaamse Overheid
agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel

www.onroenderfgoed.be
www.onroenderfgoedprijs.be

Wettelijk depotnummer
D/2017/6024/4

